

NA MARGO K DEJINÁM SLOVENSKEJ ETNOLÓGIE

**(Ad: Kanovský, M.: Lingvistika a sociálne vedy,
Slovenský národopis 45/1997, č. 2, s. 151–160)**

EVA KREKOVIČOVÁ

K napísaniu týchto úvah – hoci to nemám vo zvyku – ma inšpiroval príspevok Martina Kanovského z Katedry filozofie a dejín filozofie, označujúceho sa za “kultúrneho antropológa”, v našom centrálnom odbornom periodiku.

Som veľmi rada, že na stránkach Slovenského národopisu konečne došlo ku konkrétnemu upozorneniu na “ateoretickosť” a absenciu intenzívnejšieho záujmu o metodologické a teoretické otázky, ktorá je reálnym faktom a ktorá je čoraz častejšie predmetom aj našich kritických interných diskusií a nespokojnosti s existujúcou situáciou. Domnievam sa však, že tento “trend” alebo “momentálny stav” nie je len záležitosťou etnológie či “etnografie”, ale má širšie korene a – ako na to poukazujú súčasné interdisciplinárne diskusie – platí pre viaceré vedné disciplíny. Dovolím si tvrdiť, že to môže byť na jednej strane zákonitou fázou vo vývine vedy, na druhej strane je silne poznačený súčasnou inštitucionálnou a organizačnou bázou v nedokrvenom financovaní vedy na Slovensku v posledných rokoch.

Potešil ma tiež fakt, že tu autor prináša konkrétny model metodologickej práce, i keď iba ako aplikáciu modelu už “vykonštruovaného” (C. Lévi-Straussom) a aplikovaného pôvodne na trochu inom materiáli, než s akým pracujeme v teréne či archívnych prameňoch my, etnológovia či folkloristi. Táto úvaha nechce byť obranou disciplíny pred nie príliš erudovaným “útokom zvonku”, ani tvrdením, že s teoretickým a metodologickým myslením u nás dnes je všetko v poriadku a nemôže to byť lepšie. To zďaleka nie. Ale ako príslušníčku strednej generácie ma trochu pobúrilo konštatovanie autora, svedčiace o jeho absolútnej neznalosti histórie našej vedy, aj toho, aké výsledky dosiahla napr. slovenská folkloristika. Tie zúročujeme práve po roku 1989, keď ich môžeme priamo konfrontovať so “západnou” vedou a keď ohlasy zo strany našich zahraničných kolegov svedčia o tom, že sa niet za čo hanbiť, práve naopak, že o výsledky našich výskumov a metodológiu je pomerne slušný záujem. Tieto výsledky sme dosahovali aj v čase, ktorý autor považuje za “komunistickú” čiernu diery v histórii sociálnych vied, vrátane našej vednej disciplíny. Nechcem tu obhajovať minulé politický systém, iste to nebolo jeho zásluhou, ale konkrétne na našom pracovisku sa dala robiť aj “normálna”, odideologizovaná veda, vrátane teórie a metodológie – trošku akoby v závetrí vtedy oficiálneho hlavného prúdu.

Vráťme sa však ku Kanovského štúdii, ktorá ma podnietila k týmto úvahám. Citujem z úvodu príspevku: “Pokúsím sa sumarizovať hlavné impulzy, ktoré lingvistika poskytla sociálnym vedám všeobecne a **kultúrnej antropológii a etnológii zvlášť. Keďže u nás nie je prostredie, o ktorom by bolo možné povedať, že sa tieto impulzy aspoň v základoch rozvíjali a aplikovali, pokúsím sa byť aspoň v úvodnej časti svojím výkladom čo najviac inštruktívny, a to z dôvodov predovšetkým didaktických**” (zdôraznila E.K., s. 151).

A ešte kúsok zo záveru: “V tridsiatych rokoch vznikol na Slovensku Spolok pre vedeckú syntézu, v ktorom sa angažovala prvá generácia slovenských vedcov... Takmer zároveň vznikol Viedenský krúžok a Pražský lingvistický krúžok... Všetky tieto vedecké zoskupenia tvorili skutočný predvoj sociálnych vied a dve z nich dosiahli svetový úspech, ktorý prerušila až **vojna a komunizmus**. Nevyzývam na priame nadväzovanie na tieto iniciatívy. Čo však bolo možné uskutočniť v tridsiatych rokoch, to sa tým skôr dá uskutočniť v rokoch deväťdesiatych. V súčasnosti nevidím nijaké vonkajšie prekážky. Ak sa u nás nepodari rozvinúť vedecký život, a to tak v praktickej, ako aj v teoretickej oblasti, nebude to v nijakom prípade kvôli “objektívnym okolnostiam,” ale bude to tragická, ale aj trestuhodná vina súčasných generácií, ktoré teraz vo vede pracujú alebo začínajú pracovať” (s. 159).

Domnievam sa, že autor napriek opodstatnenému postrehu o súčasnej situácii v humanitných vedách všeobecne, týkajúceho sa istej absencie teoreticko-metodologického uvažovania, vychádza vo svojich úvahách – najmä čo sa týka etnografie, etnológie a folkloristiky, – z pokrivených, alebo tvrdsie povedané, možno aj mylných premís. Ako je všeobecne známe, veda predstavuje vyvíjajúci sa organizmus, ktorý má svoje isté vývinové etapy, možno i slepé uličky a zlomy v myslení (podobne ako v umení tu ťažko možno niečo umelo “naočkovať”, ak to nezarezonuje s momentálnymi problémami a potrebami, s istým “pulzovaním doby” a vymedzením predmetu výskumu, neujmú sa toho istí konkrétni ľudia atď.). Zároveň každá z vedných disciplín – a to platí špeciálne pre tzv. sociálne vedy (pripomínam však, že v tomto rámci sa u nás tak ako v anglosaských a frankofónnych krajinách o sociálnych vedách en bloc hovorí nedá) – mala svoje vlastné vývinové podhubie, čas vzniku, podmienky pre rozvoj či “obmedzovania” zo strany totalitnej ideológie, ktoré boli v etnografii a folkloristike v období komunizmu menej intenzívne ako napr. v histórii, filozofii či sociológii. Ono staré známe Herakleitovo: “Nikdy nevzkročíš do tej istej rieky” pritom platí aj pre vednú disciplínu, v našom prípade predovšetkým pre folkloristiku, ale aj pre etnológiu všeobecne.

Rada by som tu totiž pre oživenie pamäti pripomenula, že ani saussurovské, bogatyriovské či iné impulzy (v 70. rokoch najmä kombinácia funkčného štrukturalizmu a systémového prístupu) neostali v etnografii a folkloristike “komunistickej etapy” nepovšimnuté. Práve v 70. rokoch sa vo vtedajšom Národopisnom ústave SAV vytvorila istá generačná skupina aspirantov, inšpirovaných okrem teoretickej literatúry najmä prácami našich vlastných kolegov opierajúcich sa o všeobecnú teóriu systémov a teóriu modelovania s ich aplikáciou v etnografii (Zora Apáthyová–Rusnáková), ako i o priame lingvistické inšpirácie francúzskymi autormi a semiotikou (Mária Kosová ako folkloristka i kultúrna antropológička). Viacerí z tejto generácie sa potom pokúsili práve o sledovanie mechanizmov fungovania vybraných oblastí každodennej kultúry a spôsobu života vidieckych vrstiev či mesta ako kultúrneho, a nie ako “ľudového” fenoménu (teda v intenciách 19. storočia chápaného konštruktu “tradície”). Bolo to v rámci tzv. výskumu “súčasnosti,” vychádzajúceho z viacročných sústredených výskumov v teréne. Išlo tu o isté pokračovanie “bogatyriovskej” a Mukařovského funkčno-štrukturálnej línie vedeckého myslenia. Popri vynikajúcich (i keď možno rozsahom nie až takých veľkých) prácach M. Kosovej (sústredených predovšetkým

v jej kandidátskej dizertačnej práci) a spomínanej Z. Rusnákovej (opäť by som odkázala popri viacerých metodologických a teoretických príspevkoch na jej, bohužiaľ dodnes nevydanú kandidátsku prácu), sa tak dialo okrem iného aj prostredníctvom nadväzovania na diela žiakov Jana Mukašovského, a to etnomuzikológov Jozefa Kresánka a Vladimíra Karbusického (žijúceho t. č. v Hamburgu). Najviac tu rezonovalo v teoretickom uvažovaní využitie systémového prístupu (ktorý sme poznali jednak z prírodovednej a technickej literatúry a ktorý bol v tom čase používaný ako interdisciplinárny metodologický nástroj nielen v americkej, ale aj v sovietskej vede), a výskum funkcií a Bogatyriovovej funkcie štruktúry funkcií, aplikovateľnej tak na rozprávačský (Milan Leščák a jeho empirické výskumy frekvencie a výskytu) a piesňový repertoár, jeho fungovanie, uchovávanie a transmisiu (Eva Krekovičová), ako aj obyčajovú kultúru (Kornélia Jakubíková, Viera Feglová), či nadviazaním na najnovšie trendy vo výskume výtvarného prejavu a výtvarného (Olga Danglová) či hudobného (L. Droppová, neskôr E. Krekovičová) vkusu a archetypy v ľudovom rozprávaní (Z. Vanovičová).

Možno hovorím iba za seba, ale tieto výskumy poukázali jednak na potrebu použitia viacerých metód, a teda na istú "obmedzenosť" poznávacieho potenciálu štrukturálnej metódy, i keď táto ako otvorený systém (V. Karbusický) dodnes môže pôsobiť inšpiratívne. Možno ju však – podobne ako napr. aj sociologické metódy či Lotmanovské alebo Mikove "textologické" analýzy (Gabriela Lunterová) a ďalšie – použiť len pri skúmaní istých konkrétnych problémov, teoretických nevynímajúc, avšak nie je ani zďaleka jediným "liekom" na dnešnú ateoretickosť etnologického bádania u nás vo všeobecnosti.

Ubezpečujem autora, že aj keď sme podľa neho "iba" etnografi (t. j. veda popisná, bez ambícií o "zovšeobecňovanie"), nemá pravdu a do dnešnej etnológie u nás – ale i inde vo svete – patrí ako jej neoddeliteľná súčasť aj disciplína zvaná folkloristika, možno povedať lingvistiky v niektorých obdobiach vývinu našej vedy neobyčajne blízka, a zároveň že viacerí z nás – folkloristov, ale i "etnografov", či etnológov poznajú dielo F. de Saussura *Cours de linguistique générale*. Veľmi dôverne sú nám známe takisto práce Pražského lingvistickeho krúžku, z ktorých folkloristické bádanie vôbec, a u nás tiež, v podstate veľmi silne a dlhodobo (vôbec nie len v 30. rokoch) ovplyvnili najmä práce Piotra Bogatyriova (zhodnotenie týchto prúdov v našom vedeckom myslení sa už na stránkach nášho časopisu pri príležitosti okrúhleho Bogatyriovovho výročia čiastočne zrealizovalo – pozri Slovenský národopis 2/1994). Preklady jeho kníh (*Souvislosti tvorby*, Praha 1971, *Ludové divadlo české a slovenské*, Bratislava 1971), ako i v ruštine či francúzštine vydané diela, ale aj práce iných, napr. Jakobsona a J. Mukašovského, sme veľmi dobre poznali a trúfam si povedať, že práve v 70. a začiatkom 80. rokov i ďalej rozvíjali. Obdobie najmä 70. a 80. rokov nebolo teda v našej disciplíne obdobím bezmyšlienkovitého mechanického "zbierania materiálu", i keď aj takáto (nie však nezovšeobecňujúca) práca bola a myslím si, že aj dnes je (vzhľadom k porovnaniu s ostatnými európskymi národmi, napr. Poliakmi, Maďarmi, čiastočne i Čechmi, nehovoriac už o Rakúšanoch, Nemcoch, Fínoch, a ďalších), nevyhnutne potrebná. Nemožno ju totiž ako jednu z fáz empirického podhubia vedeckého poznania ignorovať, či "preskočiť", nehovoriac o výskume procesov prebiehajúcich pred našimi očami, najmä po r. 1989.

Napokon sa vrátim ešte k problému istého odklonu od teoreticko-metodologického uvažovania v súčasnosti. Myslím si, že jedným z vysvetlení tohto stavu môže byť tiež vyústenie niektorých predošlých (aj teoreticky orientovaných) vývinových trendov, azda aj istej dezilúzie z už realizovaných pokusov o takýto výskum, budovanie teoretických konštruktov. V našom vednom odbore zároveň stojíme pred neustálymi zmenami samotného predmetu bádania, pred potrebou na jednej strane nanovo si ho definovať (ak je to vôbec mož-

né), pretože samotné “tradičné” vymedzenie oblasti našich záujmov (tzv. “tradičná ľudová kultúra”) tvorila v prácach autorov 19. a prvej polovice 20. stor. v podstate len istý “konštrukt”, ktorý dnes nie je možné a asi ani zmysluplné v celej jeho úplnosti rekonštruovať. Na strane druhej je tu problém (napr. vo folkloristike veľmi akútny) nedostatočného “zmapovania” aj tých zložiek pôvodného predmetu nášho výskumu, ktorú iné národy už dávno zrealizovali, keďže niektoré oblasti (napr. územie “nikoho” medzi literatúrou a folklórom, literárnou či hudobnou históriou a folkloristikou atď.) boli z dôvodov personálnych, ale najmä ideologických (napr. duchovná pieseň, jarmočná a púťová produkcia atď.) v predošlom období ponechávané bez povšimnutia. Preto možno “zvonku” na prvý pohľad vyzerá, že sme málo “teoretickí”, ak nás zaujímajú také problémy ako folklórne žánre (napr. koleldy, povesti a pod.). My však hľadáme svoje miesto v Európe, kde už tieto problémy majú spravidla dávno vyriešené, resp. existuje tu bohatá a nezriedka už v 19. storočí publikovaná materiálová báza, na ktorej možno budovať porovnávacie a europeistické syntézy. Je to možno pre niekoho “nudná”, ale v podstate nevyhnutná “pozitivistická” mravčia práca, ktorá z výšky teoretického uvažovania “od zeleného stola” vyzerá možno ako smiešna, primitívna či zbytočná..., z hľadiska budovania vednej disciplíny ide však o etapu nevyhnutnú a nenahradiiteľnú.

Zároveň si myslím, že odklon od teórie je do istej miery zákonitý práve pre obdobie posledných ôsmich rokov – a to zvlášť od fungovania systému grantových projektov, ktoré práve takýmto – teoretickému – smerovaniu najmä špeciálnych spoločenskovedných disciplín, priamo závislých od terénnych či časovo náročných archívnych výskumov, na ktoré de facto nie sú financie, nežičia. (Etnológovia a kultúrne antropológovia zo západnej Európy či USA strávia v teréne – aby ich poznatky mohli slúžiť na všeobecnejšie platné teoretické závery – spravidla niekoľko mesiacov, alebo aj väčšiu časť roka.) Naša veda je teraz v situácii, keď ani z taktických dôvodov (tlak na kvantitatívne, čo najrýchlejšie publikované výsledky práce, časová obmedzenosť grantov vylučujúca intenzívnu prácu na konkrétnych témach) nie je prakticky možné sústredene a dlhodobo pracovať na vybranom probléme, čo predstavuje v etnológii nevyhnutný predpoklad formulovania všeobecnejšie platných teoretických poznatkov.

LITERATÚRA

- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Z.: Metodológia nad poznávacou situáciou našej slovenskej etnografie. *Slov. národop.* 23, 1975, s. 111–114.
- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Z.: Tradičné a netradičné ako súčasť etnokultúrneho systému. (Na príklade javov ľudového obyčajového práva.) *Národop. Inf.* 1984, č. 2, s. 48–54.
- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Z.: Pokus o riešenie štruktúry hodnôt a meranie hodnotových orientácií. (Rodinný stôl – na základe materiálov z prípravy EAS.) *Národop. Inf.* 1984, č. 3, s. 108–135.
- DANGLOVÁ, O.: Pololudové maliarstvo na Záhorí. Pokus o semiotický rozbor. *Slov. národop.* 24, 1976, s. 75–82.
- DANGLOVÁ, O.: Aktívne kolektívne a pasívne kolektívne javy v ľudovom výtvarnom umení (na príklade ľudovej výšivky z Hontu). In: *Premeny ľudových tradícií v súčasnosti*. 1. Veda, Bratislava 1977, s. 149–154.
- DROPOVÁ, L.: Zur Problematik der gegenwärtigen Liederrepertoires und des Liederschmackes im slowakischen Dorf. *Ethnologia slavica* 20, 1988, s. 73–87.

- JAKUBÍKOVÁ, K.: Teoretické východiská ku štúdiu obyčajov. Slov. národop. 28, 1980, s. 612–621.
- JAKUBÍKOVÁ, K.: Funkcia tradície v obyčajoch životného cyklu človeka. Slov. národop. 34, 1986, s. 191–195.
- KOSOVIČ, M.: Vzťah etnografie a lingvistiky z hľadiska semiológie. Slov. národop. 21, 1973, s. 375–381.
- KOSOVIČ, M.: Magické usmrcovanie protivníka na diaľku. (Rozbor úkonu imitačnej mágie.) Slov. národop. 21, 1973, s. 513–533.
- KOSOVIČ, M.: Tendencie v súčasnej štruktúrálnej folkloristike. Slov. národop. 28, 1977, s. 111–114.
- ORSÁRYOVÁ (KREKOVIČOVÁ), E.: Príspevok k systémovému skúmaniu piesňového repertoáru. Slov. národop. 24, 1976, s. 427–432.
- KREKOVIČOVÁ, E.: Príspevok k funkčným väzbám piesne v súčasnom dedinskom prostredí. Na príklade Liptovskej Tepličky. Slov. národop. 26, 1978, s. 572–583.
- KREKOVIČOVÁ, E.: O živote folklóru v súčasnosti. Ľudová pieseň. NÚ SAV, Bratislava 1989.
- LEŠČÁK, M.: K rozdielu medzi folklórnou a literárnou komunikáciou. In: Literárna komunikácia. Martin 1973, s. 133–138.
- LEŠČÁK, M.: Teoretické problémy štúdia súčasného stavu folklóru (synchronná analýza). In: Československé prednášky pre VII. Medzinárodný zjazd slavistov. Varšava, Akadémia 1973, s. 331–336.
- LEŠČÁK, M.: K problému empirického výskumu súčasných kolektívnych estetických noriem. In: Premeny ľudových tradícií a súčasnosť 1. Veda, Bratislava 1977, s. 99–106.
- LUNTEROVÁ, G.: K analýze folklórneho textu. Slov. národop. 22, 1974, s. 77–89.
- VANOVIČOVÁ, Z.: Ku vzťahu folklóru a literatúry. Slov. národop. 24, 1976, s. 99–113.
- VANOVIČOVÁ, Z.: K problematike vzťahu literárnej predlohy a folklóru. In: Premeny ľudových tradícií a súčasnosť 1. Veda, Bratislava 1977, s. 307–309.